

тренування. Самонавіювання доступне всім, його можна використувати в різних цілях.

Отже, проблема лікування і реабілітації хворих на ГХ має велике медичне і соціально-економічне значення, через поширеність цієї патології можливі важкі її ускладнення (інфаркт міокарду, мозковий інсульт), обмеженість чи втрату працездатності. Сучасна медична наука та клінічна практика визначили доцільність використання, крім медикаментозних, немедикаментозних засобів лікування і профілактики. Це витікає із сучасних уявлень про етіопатогенез ГХ, з хронічного перебігу хвороби і необхідності тривалого застосування лікувально-профілактичних засобів.

Регулярні вправи, направлені на зняття напруги (аутогенне тренування), можуть тимчасово, а іноді і на тривалий час знизити артеріальний тиск на 10-15 мм рт.ст. Головне при цьому – вплинути на весь стиль життя хворого, що не так і легко, оскільки гіпертоніки – це пацієнти із важкою податливістю.

Отже, враховуючи високу тривожність хворих на ГХ і фіксацію на соматичних відчуттях, важливим методом лікування, хоча і не основним, є психотерапія, що включає елементи психокорекції. Психотерапія проводиться паралельно з фармакологічними та іншими немедикаментозними методами лікування. Психотерапія допомагає знизити тривожність, відвернути увагу хворого від іпохондричних побоювань, змусити його брати активну участь в лікувальному процесі. Хочеться підкреслити, що лікуванню підлягає особистість хворого, а не ізольований орган або система. В принципі, у всіх випадках терапія переконанням, навіюванням і самонавіюванням (зокрема, аутогенне тренування) дає позитивні і стійкі результати. До того ж, психотерапія сприяє потенціюванню фармакотерапії, за рахунок чого вдається знизити дози медикаментозних засобів.

Список використаних джерел

1. Губачев Ю.М., Стабровский Е.М. Клинико-физиологические основы психосоматических соотношений / Ю.М.Губачев, Е.М.Стабровский. – Л.: Медицина, – 1981. – 216 с.
2. Задионченко В.С., Хруленко С.Б., Петухов О.И. Психологические особенности и качество жизни больных артериальной гипертонией с метаболическими факторами риска / В.С.Задионченко, С.Б.Хруленко, О.И.Петухов // Кардиология. – 2002. – № 8. – С. 15-19.
3. Кушаковский М.С. Гипертоническая болезнь и вторичные артериальные гипертензии / М.С.Кушаковский. – Л.: Медицина, 1982. – 288 с.

4. Любан-Плоцца Б., Пельдингер В., Крегер Ф., Ледерах-Гофманн К. Психосоматичний хворий на прийомі у лікаря / Б.Любан-Плоцца, В.Пельдингер, Ф.Крегер, К.Ледерах-Гофманн. – К.: АДЕФ-Україна, 1997. – 328 с.
5. Малкина-Пых И.Г. Психосоматика: Новейший справочник / И.Г.Малкина-Пых. – М.: Изд-во “Эксмо”; СПб.: Сова, 2003. – 928 с.
6. Михальський А.В. Психологічні особливості хворих гіпертонічною хворобою. Проблеми сучасної психології / А.В.Михальський // Збірник наукових праць Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інститут психології ім.Г.С.Костюка АПН України / За ред. С.Д.Максименка, Л.А.Онуфрієвої. – Кам’янець-Подільський: Аксіома, 2010.- Вип.9. – С. 127-138.
7. Шхвацабая И.К. Вопросы нейрогуморальной регуляции и патогенез гипертонической болезни / И.К.Шхвацабая // Кардиология. – 1980. – № 9. – С. 5-13.

The article discusses the basic causes and mechanisms of hypertension, psychosocial characteristics of patients. Highlights the key principles and features of psychotherapeutic treatment of the sick.

Key words: hypertension, blood pressure, personality traits, treatment, psychotherapy.

17.024.1-053.67

О.М.Молчанова

Становлення совісті особистості в юнацькому віці

В статті приводиться теоретичний аналіз психологічних досліджень з проблеми становлення совісті та її складових в юнацькому віці. Подаються результати експериментального дослідження з даної проблематики в віковому та гендерному аспекті.

Ключові слова: совість, моральна самосвідомість, моральні знання, моральні цінності, відповідальність, самоконтроль, емпатія.

В статтю представлено теоретичний аналіз психологічних досліджень про проблему становлення совісті і її складових в юнацькому віці. Приводяться результати експериментальних досліджень по даній проблематиці в віковому і гендерному аспектах.

Ключевые слова: совість, нравственное самосознание, нравственное знание, моральные ценности, ответственность, самоконтроль, эмпатия.

Постановка проблеми. В ранній юності особистість перетворюється на розвинутого суб'єкта, що опановує суспільний досвід, робить його своїм надбанням. Відбувається активне засвоєння змісту та форм суспільної свідомості, що є основним моментом в формуванні духовної структури, тобто моральності особистості в юнацькому віці. Актуалізується розвиток моральної самосвідомості юнака, що знаходить своє втілення в активному формуванні в цьому віці такого психологічного утворення як совість. Совість – найскладніша форма моральної самосвідомості, особистісне емоційно-когнітивне утворення, яке пов'язане зі здатністю особистості контролювати свою поведінку та усвідомлювати суспільні вимоги і очікування, самостійно формулювати для себе моральні обов'язки, вимагати від себе їх виконання та провадити самооцінку зроблених вчинків. Совість є показником рівня соціальної зрілості і визначає моральну сутність особистості. Переживання совісті завжди пов'язане з переживанням негативних моральних почуттів – сорому, каяття, вини, які виступають простішими формами моральної самосвідомості. Основою розвитку совісті психологи визначають різні компоненти, але узагальнивши їх можна виділити найважливіші: самоконтроль (М.Й.Боришевський, І.Д.Бех, І.С.Булах, А.П.Вардамацький, І.С.Кон, Г.С.Нікіфоров); відповідальність (І.Д.Бех, І.С.Булах, В.К.Демиденко, О.Г.Дробницький, О.С.Шимановський); співчуття, співпереживання (Т.І.Пашукова, Т.І.Флоренська); моральна саморефлексія та самооцінка (І.Д.Бех); моральні знання, які переросли в моральну потребу та стали моральними цінностями (І.Д.Бех, А.Т.Москаленко, Т.М.Титаренко, О.С.Шимановський).

Тому, метою даної статті є дослідження становлення совісті та окремих її складових в юнацькому віці. Для досягнення зазначеної мети в роботі були поставлені такі завдання: 1) здійснити теоретичний аналіз психологічної літератури для виявлення особливостей становлення совісті та її складових в юнацькому віці; 2) провести психологічне дослідження рівня розвитку совісті та її складових в юнаків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Юнацький вік характеризується актуалізацією розвитку моральної самосвідомості.

Юність істотно відрізняється від підліткового віку, але в той же час і наслідує деякі його проблеми. Перехідний етап як деякий етап фізичного розвитку завершений, але соціальна зрілість ще не настала. Юність – це період життя після отрочества до дорослості, коли людина може пройти шлях від невпевненості, непослідовності до дійсної дорослості, як вказує В.С.Мухіна. Особистість цього віку прагне сформувати внутрішню позицію по відношенню до себе, до інших, а також до моральних цінностей. Саме в юності людина свідомо шукає себе серед категорій добра чи зла [11].

В юнацькому віці, на думку Л.І.Божович, під впливом потреби самовизначення, з одного боку, і на основі психологічних особливостей, які виникли в підлітковому віці (мислення в поняттях та описаних вище особливостях особистості) – з іншого, особистість починає усвідомлювати в загальних моральних категоріях і свій досвід і досвід навколишніх, починає виробляти свої власні, достатньо узагальнені погляди на мораль, тобто у неї починає формуватись моральна самосвідомість. Як зазначає вчена, в цьому віці виникає більш високий рівень узагальнення, на якому засвоюються моральні знання та виникає свідомо потреба виробити свої погляди на питання моралі. Особистість цього віку більш вільна від імперативності зовнішніх впливів та внутрішніх прагнень, та більш схильна до дій, які відповідають свідомо поставленим цілям [5].

У ранній юності продовжується відкриття власного Я на різних рівнях, яке почалося в підлітковому віці, що, на думку Г.А.Цукерман, є поворотним моментом особистісного розвитку. Тільки познайомившись з собою та зрозумівши себе, підрастаюча особистість має шанс стати суб'єктом власного розвитку, виробити здатність бути самостійним джерелом ненаслідуваних моральних справ [6].

І.Д.Бех вважає, що в ранній юності відбувається розгорнута соціалізація, особистість перетворюється на розвинутого суб'єкта та опановує суспільний досвід, робить його своїм надбанням. Але юнаки й дівчата в той же час набувають дедалі більшої самостійності, відносної автономності, відбувається їх подальша індивідуалізація. У процесі створення морального Я старшокласника вчений надає особливу роль особистісним цінностям, „ психологічна природа яких відрізняється тим, що такі смислові утворення виступають самоцінностями, внутрішнім змістом, потребами, тобто зміст певних моральних норм є цінним для неї сам по собі, без будь-яких умов ” [3, с. 10].

Особистісні цінності утворюють ядро людської особистості як регулятора її поведінки і діяльності, зазначає Л.Л.Гільова. Під цим поняттям вона розуміє усвідомлені морально-духовні утворення, що набули статусу власної особистісної цінності суб'єкта і становлять

зміст образу Я. Вчена виділяє складові формування образу морального Я старшокласників: спрямованість на предметний світ (операційно – предметний розвиток), наявність емоційних переживань, пов'язаних з тією чи іншою стороною дійсності, включення усвідомлення себе як суб'єкта активності (суб'єктно – особистісний розвиток своєї поведінки) [7, с.138].

В юнацькому віці особистість знаходиться на найвищому рівні розвитку моральної саморегуляції, яка являє собою відносно зрілу та стійку систему, констатує М.Й.Боришевський. Її особливостями є визначеність цілей моральної поведінки та включеність мотивів саморегуляції поведінки в широкий соціальний контекст. Одним із найважливіших внутрішніх механізмів моральної саморегуляції, на думку вченого, є моральні переконання, які набувають системного характеру [6].

Становлення моральної саморегуляції поведінки особистості, як зазначає Н.М.Апетик, досягає своєї мети лише в тому випадку, коли моральні цінності суспільства стають для неї суб'єктивно значущими, перетворюючись в її власну потребу, у внутрішні регулятори поведінки. Наявність такого базового компоненту в моральній самосвідомості, як моральні переконання, на думку вченої, забезпечує людині усвідомлення власної поведінки та її аналізу з точки зору морального знання. Але дане психологічне утворення передбачає й мимовільну реакцію індивіда та відрізняється більшою значущістю, порівняно з його моральними поглядами [2].

Як вказує Л.В.Потапчук, в юнацькому віці виробляється більш цілісне уявлення про себе й особистості інших людей, зростає самокритичність до себе й інших, збільшуються вимоги до морального обличчя ровесників і дорослих. У юнаків зростає рівень самоконтролю та саморегуляції своєї поведінки, змінюються форми виявлення їх почуттів. Як зазначає вчена, ранній юності властива вища емоційна чутливість, здатність співпереживати, розуміти й відгукуватись на переживання іншої людини, особливо ровесника. Через збільшення самоконтролю юнак критично оцінює й контролює свою поведінку, довільно спрямовує і перебудовує її в сторону дотримання соціально-ціннісних і особистісно-значущих норм і правил людських взаємин [16].

Т.А.Пашко також вказує на підвищення загального рівня самоконтролю та саморегуляції юнаків. У них помітно посилюється роль довільного самоконтролю в навчальній діяльності. Це пов'язано, як вважає вчена, з особливостями розвитку мислення юнаків, яке стає більш широким за об'ємом, менш наочним та більш абстрактним, але в той же час більш змістовним. Аналізуючи процес формування самоконтролю в старшокласників, дослідниця зазначає,

що спочатку юнаки не покладаються на себе, а спираються переважно на контроль з боку інших. В ході накопичення досвіду, в них розвивається потреба в самоконтролі, який ґрунтується на психологічній готовності до вироблення та закріплення навичок цієї функції. Поступово стає звичним попередній самоконтроль (перевірка умов праці), який надалі змінюється поточним (перевірка проміжних результатів), і, наприкінці, результуючим самоконтролем (перевірка того, наскільки кінцевий результат відповідає замисленому). Т.А.Пашко, досліджуючи прояви самоконтролю в юнаків за видами, вказує на найкраще розвинутий соціальний самоконтроль (високий рівень у 48% дівчат та 34% хлопців), що вказує на спрямованість дотримання соціально-ціннісних норм в людських взаєминах [13].

Юнацький вік, як доводить Ю.І.Лановенко, є сензитивним періодом для формування відповідальності. Юнак стоїть на порозі соціальної самостійності, значить до початку цієї самостійності він повинен відчутти відповідальність за себе. Для цього юнаку потрібно відчутти свою автономію та відчутти, що в світі щось залежить тільки від нього. Однак, досліджуючи самоконтроль в юнацькому віці, вчена виявила, що, незважаючи на те, що всі респонденти залишали за собою право контролю власного життя (як мінімум на 50% та максимум – на 90%), виникнення почуття образи на цей світ виказувало їхнє бажання залишитись дитиною, яка ні за що не несе відповідальності [8].

В.М.Піскун зазначає, що важливою психологічною умовою відповідальної поведінки старшокласників є ставлення до норм поведінки, якими вони оволоділи. Вони розуміють зміст моральних понять, але оцінюють їх залежно від ситуації, яка склалась. Більшості старшокласників властиве розходження між знанням норм відповідальної поведінки та їх вчинками. “Власне відповідальних” вчений виділяє невелику групу, в яких виявляється єдність моральних знань і поведінки [15].

Незважаючи на недостатність досліджень совісті в юнацькому віці, ми можемо констатувати збільшення інтересу до цього утворення, зростання рівня моральних знань, появу свідомих моральних переконань, зростання рівня моральної саморегуляції в сторону дотримання соціально-ціннісних і особистісно-значущих норм. Всі названі складові морального розвитку особистості впливають на формування совісті. Тому можна припустити, що актуалізація морального розвитку в юнацькому віці викликає й актуалізацію розвитку совісті.

Виклад основного матеріалу дослідження. В експериментальному дослідженні становлення совісті та її складових в юнацькому віці взяли участь 381 респондент від 15 до 18 років різних навчальних

закладів міста Кіровограда та Кіровоградської області. Нами досліджувались такі компоненти: моральні знання (“Моє розуміння особистісних якостей людини” (І.С.Булах)) [4]; моральні знання про совість (“Опитувальник вивчення особливостей розуміння та прояву совісті” (О.М.Молчанова) [10]; відповідальність (“Методика вивчення відповідальності” (М.А.Осташева) [1]; емпатія “Дослідження емоційного відгукування”(А.Мехраб'єн) [14]; самоконтроль (“Опитувальник для виявлення вираженості самоконтролю в емоційній сфері, діяльності та поведінці” (Г.С.Нікіфоров, В.К.Васильєва, С.В.Фірсова) [12]; прояви совісті в поведінці (“Опитувальник для дослідження прояву совісті” (О.М.Молчанова) [9].

В юнацькому віці рівень моральних знань поступово зростає, на що вказують результати, які ми отримали, досліджуючи генезис совісті в юнаків. В респондентів пізнього юнацького віку показник моральних знань вищий (5,2225), ніж в ранньому (4,4). В пізньому юнацькому віці збільшується кількість респондентів з високим рівнем моральних знань (7,34% в пізньому та 4,975% в ранньому юнацькому віці) і зменшується з низьким (37,07% в пізньому та 48,27% в ранньому юнацькому віці). В зміні показників рівня моральних знань є вікова особливість: в юнаків 16 років він різко знижується, що очевидно пов'язано з кризою 16 років (4,185 в 16-ти річних, 4,645 в 15-ти річних), після цього віку він починає стрімко зростати, перевищуючи рівень показника 15 років (4,8 в юнаків 17-ти років; 5,685 в юнаків 18-ти років). Звертає увагу на себе той факт, що в дівчат показник моральних знань вищий, ніж у хлопців (5,532 та 4,913 відповідно). В цьому плані спостерігається більша кількість дівчат з високим рівнем моральних знань (7,735%), ніж хлопців (6,945%), та менша кількість дівчат з низьким рівнем моральних знань (28,32%), ніж хлопців (45,83%).

Рівень моральних знань про совість також має яскраву позитивну вікову динаміку: юнаки пізнього періоду більш чіткіше розуміють та усвідомлюють це поняття. У респондентів пізнього юнацького віку спостерігається менше відповідей про совість як якусь невизначену людську якість та збільшується розуміння совісті в плані того, що це щось більше, ніж просто честь, гідність тощо. В більш пізньому віці респонденти частіше порівнюють совість з моральним самоконтролем, відповідальністю та моральною самооцінкою. Досить значну частину займає група відповідей, де совість порівнюють з негативними моральними переживаннями, які з віком респонденти переживають частіше. Отже, з віком юнаки надають совісті більш важливого значення в житті людей та надають їй право контролювати власні вчинки та думки.

Ще одна важлива якість для морального розвитку та формування совісті – це емпатія, яка дає можливість відчутти переживання інших. Рівень емпатії в юнаків поступово збільшується. В юнаків 16-ти років він складає 21,12 бала, а в юнаків 18 років – 23,105. Для входження в соціум та побудови ефективних взаємостосунків з іншими людьми, особистість повинна розуміти наслідки своїх вчинків для себе та для інших. Це розуміння й дають емоційно-ціннісні переживання. Збільшення частоти переживання негативних моральних почуттів з віком допомагає юнаку краще розуміти наслідки своїх вчинків, а підвищення рівня емпатії дає змогу більш компетентно будувати взаємостосунки з іншими.

В юнацькому віці підвищується здатність особистості до відповідальності, яка є результатом суб'єктивного сприйняття навколишнього світу та оцінки особистістю власного ставлення до своїх обов'язків. Рівень відповідальності в юнацькому віці має позитивну вікову динаміку, що підтверджується результатами нашого дослідження. В ранньому юнацькому віці загальний середній показник відповідальності склав 22,728 бала, в пізньому – 24,51 бала (21,93 в 15-ти річних, 23,525 в 16-ти річних, 24,232 в 17-ти річних, 24,789 в 18-ти річних). В дівчат цей показник має вищий рівень (25,0465 бала), ніж у хлопців (23,974 бала). Цікавий розподіл спостерігається між окремими видами відповідальності. В ранньому юнацькому віці найбільш вираженою є дисциплінарна відповідальність (23,968 бала), в пізньому – відповідальність за іншого (27,1 бала). Якщо оцінювати результати розподілу видів відповідальності за статтю, то вищий рівень відповідальності за іншого характерний для хлопців пізнього юнацького віку (29,3925 бала); в дівчат як пізнього, так і раннього юнацького віку більш вираженою є дисциплінарна відповідальність.

Досліджуючи самоконтроль в юнацькому віці, ми не виявили такої яскравої позитивної вікової динаміки, як в дослідженні відповідальності. В юнаків пізнього періоду рівень самоконтролю трохи вищий (15,84), ніж в юнаків раннього періоду (15,545). Рівень самоконтролю в юнаків 16-ти років віці має тенденцію до зменшення з поступовим зростанням в юнаків 18-ти років до рівня, який спостерігався в респондентів 15-ти років (16,73 бала в юнаків 15 років; 14,36 бала в юнаків 16 років; 15,49 бала в юнаків 17 років; 16,1845 бала в юнаків 18 років). Якщо оцінювати рівень самоконтролю за видами, то в ранньому юнацькому віці найсильніше виражений самоконтроль в діяльності (16,81 бала), а в пізньому – соціальний самоконтроль (17,682 бала). В показниках самоконтролю в юнацькому віці спостерігаються і гендерні відмінності. В дівчат рівень самоконтролю трохи вищий (15,705 бала), ніж у хлопців

(15,678 бала). Серед видів самоконтролю в дівчат найяскравіше виражений соціальний самоконтроль (17,463 бала), а в хлопців – самоконтроль в діяльності (16,745 бала). Найменше виражений як в дівчат, так і в хлопців емоційний самоконтроль, але в хлопців він має вищий рівень прояву (14,363 бала в хлопців; 12,74 бала в дівчат). Збільшення рівня соціального самоконтролю в юнаків вказує на зростання рівня їх зрілості. Самоконтроль є важливим елементом моральної поведінки, який дозволяє звужувати мотиви морального вчинку, вибирати мотиви та цілі моральних дій та керувати процесом корекції моральної поведінки.

Поведінковий компонент розвитку совісті в юнацькому віці ми досліджували за показниками “совісність” та “прояви совісті в поведінці”.

Совісність, як риса особистості, найсильніше проявляється в 17-річних юнаків (9,58 бала), найслабше – у 15-річних (8,355 бала). Якщо оцінювати прояви цього показника за періодами, то в пізньому юнацькому віці совісність виражена сильніше (9,45 бала), ніж в ранньому (8,6675 бала). За рівнями розподіл результатів такий: низький рівень зустрічається в 13,195% юнаків раннього віку і в 2,795% юнаків пізнього віку; середній рівень – в 59,77% юнаків раннього віку і в 59,875% юнаків пізнього віку; високий рівень – в 28,945% юнаків раннього віку і в 37,065% юнаків пізнього віку. У дівчат цей показник, як і більшість інших, вищий (9,3325 бала), ніж у хлопців (8,835).

Наступний показник поведінкового компоненту, “прояви совісті в поведінці”, в юнацькому віці має тенденцію до зростання: в пізньому юнацькому віці він більший (3,6542 бала), ніж в ранньому (3,621 бала). Якщо показник проявів совісті в поведінці оцінювати за віком, то в 17-18-річних юнаків він має позитивну вікову динаміку, а в юнаків 16 років має найнижчий коефіцієнт (0,27 бала в 15 років; 0,237 бала в 16 років; 0,241 бала в 17 років; 0,278 бала в 18 років).

Проаналізувавши отримані результати дослідження генезису совісті в юнацькому віці, ми застосували методи математичної обробки для виявлення між ними взаємозв'язку за допомогою коефіцієнта кореляції Пірсона та факторного аналізу. В результаті виявилась ієрархічна залежність між проявами совісті в поведінці та совісністю (0,4469), проявами совісті в поведінці та самоконтролем (0,34738), проявами совісті в поведінці та відповідальністю (0,3367), проявами совісті в поведінці та емпатією (0,3225). Ієрархічної залежності між поведінковими показниками совісті та ознаками “рівень моральних знань” не виявлено через ненадійний внутрішньо функціональний зв'язок.

Висновки та перспективи подальших досліджень

1. В юнацькому віці актуалізується розвиток моральної самосвідомості юнака, що знаходить своє втілення в активному

формуванні такого психологічного утворення, як совість. Основною розвитку совісті психологи визначають самоконтроль, відповідальність, співчуття, співпереживання моральну саморефлексію та самооцінку, моральні знання, які переросли в моральну потребу та стали моральними переконаннями.

2. В юнацькому віці відмічається збільшення інтересу до проблеми совісті, зростання рівня моральних знань, поява свідомих моральних переконань, зростання рівня моральної саморегуляції в сторону дотримання соціально-ціннісних і особистісно-значущих норм. Актуалізація морального розвитку викликає й актуалізацію розвитку совісті.

3. В юнацькому віці зростає загальний рівень моральних знань, рівень моральних знань про совість та рівень усвідомлення цього феномена, рівень моральної саморегуляції, що проявляється в збільшенні показників рівня самоконтролю, відповідальності, емпатії, проявів совісті в поведінці та совісності.

4. Всі вищезазначені показники мають також і гендерні відмінності, а саме, вищий рівень прояву майже всіх показників спостерігається у дівчат. Деякі особливості має тільки рівень самоконтролю – у хлопців він вищий ніж в дівчат в 16-річному віці.

5. Перспективи подальших досліджень в даному напрямку полягають в дослідженні взаємозв'язку між совістю та негативними моральними переживаннями (виною, соромом, каяттям).

Список використаних джерел

1. Алексеева Ю.А. Становлення моральної самосвідомості підлітка у процесі психологічного консультування: Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук. – Київ, 2006. – 230 с.
2. Апетик Н.М. Моральна саморегуляція як умова попередження девіантної поведінки підлітків: Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук. Чернівці, 2001. – 231 с.
3. Бех І.Д. Виховання особистості: Підручник. – К.: Либідь, 2008. – 848 с.
4. Булах І.С. Психологія особистісного зростання підлітка: Монографія. – К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2003. – 340 с.
5. Божович Л.И. Личность и ее формирование в детском возрасте – М., 1968. – 560 с.
6. Боришевский М.И. Развитие саморегуляции поведения школьников: Диссертация в форме научного доклада на соискание ученой степени доктора психологических наук. – Киев, 1992. – 77 с.
7. Гільова Л.Л. Психологічний механізм формування морального образу “я” старшокласників//Наукові записки.

Інститут психології ім. Г.С.Костюка АПН України / За ред. академіка С.Д.Максименка. – Випуск 34. – К.: Міленіум, 2007. – С. 133-139.

8. Лановенко Ю.І. Психологічні особливості переживання суб'єктом юнацької кризи: Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук. – Київ, 2005. – 218 с.
9. Молчанова О.М. Вплив окремих моральних якостей особистості на розвиток совісті особистості юнацького віку // Проблеми загальної та педагогічної психології. Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С.Костюка АПН України / За ред. С.Д.Максименка. – Т.ХІ, част.5. – К., 2009. – С.228-227.
10. Молчанова О.М. Особливості прояву совісті як показника совісті особистості юнацького віку // Проблеми загальної та педагогічної психології: Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С.Костюка АПН України / За ред. С.Д.Максименка. – Т.ХІ, част.2. – К., 2009. – С.304-313.
11. Мухина В.С. Детская психология. – М.: Просвещение, 1985. – 272 с.
12. Никифоров Г.С. Самоконтроль человека. – Л.: Издательство Ленинградского университета, 1989. – 192с.
13. Пашко Т.А. Індивідуальні особливості емоційного самоконтролю старшокласників: Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук. – Київ, 2005. – 185 с.
14. Пашукова Т.І., Допіра А.І., Дьяконов Г.В. Практикум із загальної психології / За ред. Т.І.Пашукової. – К.: Т-во "Знання"; КОО, 2000. – 204 с.
15. Пискун В.М. Психологические условия формирования ответственного поведения старшеклассников: Дис....канд. психол.наук. – Киев, 1986. – 156 с.
16. Потапчук Л.В. Психологічні особливості становлення особистісної зрілості старшокласників: Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук. – Луцьк, 2001. – 205 с.

The theoretical inspection of psychologic research info the problem of development of conscience and its components at young age is given in the article. The results of the experimental investigation of this problem in the age and the sex aspect are given here.

Key words: conscience, moral self-awareness, moral knowledge, moral values, responsibility, self-control, empatia.

Отримано: 12.02.2010

Моральна самооцінка як конструктивний ЕЛЕМЕНТ МОРАЛЬНОЇ САМОСВІДОМОСТІ ВІЙСЬКОВИХ КУРСАНТІВ

У статті розкрито основні психологічні параметри моральної самооцінки особистості – її сутність, структура, функції та розвиток. Обґрунтовано роль самооцінки як значущого орієнтира, що впливає на моральну поведінку та життєдіяльність людини. Емпірично досліджено та висвітлено особливості структури самооцінки військових курсантів.

Ключові слова: самооцінка, моральна самооцінка, моральна свідомість, моральна самосвідомість, рівень домагань, рефлексія.

В статье раскрыты основные психологические параметры моральной самооценки личности – ее суть, структура, функции и развитие. Обоснована роль самооценки как значимого ориентира, влияющего на моральное поведение и жизнедеятельность человека. Имперически исследовано и изложены особенности структуры самооценки военных курсантов.

Ключевые слова: самооценка, моральная самооценка, моральное сознание, моральное самосознание, уровень притязаний, рефлексия.

Нині в психології накопичена велика кількість даних про те, що особливості внутрішньої динаміки самосвідомості здійснюють важливий вплив на всі аспекти життєдіяльності людини. Актуальною постає проблема моральної самосвідомості, зокрема, її основної складової – моральної самооцінки, яка є конструктивним елементом самосвідомості, показником рівня її розвитку, однією із суттєвих її характеристик. Дослідники [3;4;8;11] вказують на регульовальну функцію самосвідомості в поведінці людини, підкреслюють значення самосвідомості, особливо самооцінки, в становленні моральності.

Процес формування самосвідомості у людини починається з відчуттів, які потім переходять в уявлення людини про себе, а надалі – до думок про власну особистість. Головним змістом самосвідомості є усвідомлення себе як особистості. Процес соціалізації індивіда неодмінно включає засвоєння еталонів оцінки діяльності як своєї, так і навколишніх. Оцінні ставлення можна вважати одним з найбільш первинних у процесі онтогенетичного розвитку дитини.

Самооцінка – результат раціонального і емоційного компонентів. “Самооцінка є істотною ланкою процесу становлення особистості тому, що з нею інтегруються уявлення суб'єкта про самого себе